

m

**Král Sobol aneb putování
Mórice Beňovského**

Jean-Christophe
Rufin

Král Sobol
aneb putování
Mórice
Beňovského

přeložil Tomáš Havel

Praha 2023
maraton

Ouvrage publié avec le concours du Centre national du livre.

Kniha vychází s podporou Národního knižního centra.

Jean-Christophe Rufin

Le tour du monde du roi Zibeline

Copyright © Éditions Gallimard, Paris, 2017

Czech edition © Maraton, 2023

Translation © Tomáš Havel, 2023

ISBN 978-80-88411-15-4

Benjamin Franklin stál s obličejem zkřiveným bolestí za křeslem, křečovitě se držel dřevěného opěradla a nevrle se díval ke dveřím.

Od té doby, co se vrátil do Filadelfie, mu revmatismus nedopřál chvilku klidu. Bylo to čím dál horší. Dva odsouzení, propuštění z vedlejší věznice, ho přenášeli vsedě i s křeslem. Ti chmatáci ho zbožňovali, ovšem na jeho vkus z nich byl příliš cítit alkohol.

Benjamin Franklin se díval ke dveřím proto, že se měly každou chvíli otevřít. Ráno co ráno totéž čekání a totéž rozčarování. Přicházejí za ním zástupy prosebníků, procesí obdivovatelů, líbají mu ruce a žádají o pomoc. Pořád ty samé historky o nespravedlnosti u soudu, o sousedských rozepřích, o potřebných vdovách. Poslouchá na půl ucha, přikyvuje a při tom jako stařec přemítá o tom, co prožil, i o tom, co už neprožije. Jakého nevděku se od lidí dočkal! Kdo jménem amerických osadníků vyjednával s Angličany? Kdo sepsal americkou Deklaraci nezávislosti? Kdo založil první poštovní službu, první hasičský sbor, kdo stál u zrodu významných novin? A kdo téměř jedenáct let zastupoval zájmy čerstvě zrozených Spojených států ve Francii? Než se vrátil, moc si mezi sebou rozdělili různí pleticháři a jemu upřeli významné funkce a pocty, na něž má nepopiratelné právo. I on by si zasloužil, aby ho někdo poslouchal, aby vyslyšel jeho přání... jenže kdo by to dělal?

Dveře se pootevřely. Do místnosti nahlédl tajemník.
„Můžeme, pane?“

Benjamin Franklin zavrčel „Ne“, ztěžka obešel křeslo a s bolestným povzdechem do něj klesl.

„Tak koho nám dneska čerti nesou, Richarde?“

Starý služebník, už roky zvyklý zahánět pánovy chmu-
ry, klidně přehlédł seznam v ruce.

„Zapsaných jich je dvanáct. Ale venku na ulici jich
stojí o dobrých třicet víc.“

„Ksakru! Ukaž mi ten papír.“

Stařec si nasadil brýle s překrývajícími se skly, jeden
ze svých vlastních vynálezů, jediný, který mu byl ješ-
tě k užitku – hromosvodu se totiž už jenom smál... Po-
lohlasně si přeříkával jména na seznamu. Všechny ty
Lewise, Davise, Kennedye moc dobře zná, přestože je
v životě neviděl.

„Tady!“ poznamenal a kostnatým prstem ukázal do-
prostřed listu papíru. „Hrabě August a hraběnka A. Kdo
jsou ti dva? Ona se skutečně jmenuje A., ta hraběnka?“

Richard sklonil hlavu. Byl nevysoký, obtloustlý, a když
takhle stál, vypadal jako poslušný pejsek.

„Víte, že cizí slova mi dělají potíže, pane. Ti dva přišli
z Evropy, nepochytil jsem správně jejich jména. Na kon-
ci je něco jako ‚ski‘.“

„Tak jsi napsal jen křestní jména?“

„U pána. Paní má složité i křestní.“

Slovo „Evropa“ Franklina probudilo. Po návratu do
Ameriky se mu po starém kontinentu stýskalo tak, že
jeho pozornost upoutalo vše, co s ním nějak souviselo.

„Říkáš, že přišli z Evropy... Odkud přesně?“

„Z Paříže.“

Starý vědec vytřeštil oči. Z celé Evropy pro něj skuteč-
ně nejvíc znamenala Paříž, zažil tam triumfální úspěch,
šťěstí a – má to říct? – lásku.

„Z Paříže! Znáš je?“

„Tvrdí to. Tedy, aspoň říkají, že jste se s nimi setkal,
ale prý si už nejspíš nevzpomenete. Především paní...“

Franklin se zarazil. Nevěděl, co si o tom má myslet.

Největší štěstí, jaké si dokáže představit, je znovu se setkat s lidmi, kteří přijeli z Paříže. A pokud tu dámu zná, tím lépe. Proč ale přišla s manželem?

„Co chtějí? Řekli ti to? Nemáš pocit, že by... že by měli něco za lubem?“

Richard potřásl mohutnými tvářemi.

„Vůbec ne! Naopak! Jsou nadšení z toho, že vás uvidí, nemůžou se dočkat.“

Záhada se ještě zatemnila a to se Franklinovi mohlo jedině líbit. Po čem může ve svém věku ještě toužit, když ne po neotřelých a dobře vyprávěných příbězích...?

„Všechny ostatní pošli pryč! Ať přijdou zítra, nebo ať si jdou třeba k čertu. A pozvi dál toho Augusta s paní, se kterou se podle všeho znám.“

„Dobře, pane.“

Benjamin Franklin odložil brýle. Smetl si drobečky z obleku a popotáhl cípy saka. Potom si uhladil a za uši přičísl pozůstatky dlouhých vlasů. Slovo „Paříž“ okamžitě zaúčinkovalo mimořádným způsobem – držel se víc zpříma, měl starost o svůj zevnějšek, ale o půvabech sešlého, zchromlého těla si přitom nedělal iluze. Na tom ale teď nesejde, bude si moct popovídat o časech, kdy ho tyhle strasti ještě netrápily.

Richard znovu otevřel dveře, tentokrát dokořán, a uvedl pár do místnosti. Muž i žena kráčeli sladěným krokem, ona mírně vpředu. On ji držel kolem pasu, gesto však bylo uměřené, působilo přirozeným, důvěrným a něžným dojmem.

Oba byli poměrně vysocí. On vypadal o něco starší, ale bylo mu nanejvýš čtyřicet. Ona působila velice mladistvě, zároveň však sebejistě a zrale, jako skutečně dospělá žena.

Benjamin Franklin si je nejprve prohlédl společně, v páru jako by se stíraly prvky jejich osobností a slévaly

se do jedné společné podoby. Když se usadili na židle, jež jim Richard přisunul, mohl si Franklin prohlédnout každého zvlášť. Hrabě August měl snědý obličej a měkké modré oči; krátce střižené světlé vlasy nebyly ani nupudrované, ani přikryté parukou. Z jeho vystupování se dala vyčíst zvláštní směs živosti a panovačnosti, skoro až divokosti. Pozorný a hluboký pohled však zároveň svědčil o spíše přemýšlivém než zasněném duchu, jenž dokáže ze skutečnosti vytáhnout bohatou látku k myšlenkám, jež si za záhadnou tvářící žijí vlastním životem. Ve Franklinovi okamžitě vzbudil trochu obavy.

Na jeho družku se snažil nedívat příliš okatě. Přitom by to rád udělal. Ztělesňovala přesně to, co měl odjakživa rád. Zářila zdravím a mládím, typicky pařížskou elegancí, tvářila se odměřeně, ale z očí jí blýskala inteligence. Seděla zpříma v pastelově modrých šatech z indického mušelínu, dlouhá široká sukně, v pase žensky stažená, přecházela v horní krajkový díl bez ramínek, který odhaloval útlé paže. Nalíčená byla jen slabě, černých stínů měla kolem očí přesně tolik, aby vynikly syté modré duhovky. Účes neměla složitý, nepochybně si ho vyrobila sama a vlásničky si při tom nejspíš přidržovala v ústech. Bylo však vidět, že se jedná o zběžně vytvořené mistrovské dílo obratné ženy, zrovna jako když mistr kuchař ve spěchu uvaří prostý pokrm pro nenadálou návštěvu. Tato vytríbenost v ničem neumenšovala pevnost a odhodlání, jež z ní vyzařovaly.

Franklin si marně lámal hlavu, hraběnka mu připomínala mnoho rozkošných žen, s nimiž se v Paříži setkal, avšak žádnou určitou známost. Oblečením a chováním v něm oživila vzpomínky na řadu žen, ovšem přímo ji nepoznával.

V jistém smyslu je to tak lepší. Nemá si co vyčítat. A záhada je o to víc vzrušující.

„Přijíždíte tedy z Francie?“ promluvil a pohlédl na jednoho po druhém.

„Přímo ne. Nějakou dobu jsme pobyli na Saint-Dominigue. S dovolením bych vás představil, drahý pane Frankline. Jsem hrabě August Beňovský a toto je moje choť Afanasie. Přijeli jsme se synem Charlesem.“

„A kde jste dítko nechali?“

„V hostinci. Nechtěli jsme vás s ním rušit. Je mu teprve osm...“

„Klidně jste ho mohli vzít s sebou. Děti zbožňuji. Smím vědět, co vás do Ameriky přivedlo?“

„Chtěli jsme se setkat s vámi.“

„A podívejme. To je pro mě čest!“

Franklin byl v duchu trochu nazlobený, návštěvníci, ačkoli se jevíli úplně jinak, nakonec taky patří k žadatelům, kteří mu nedají jediný den pokoje. Naštěstí neměl pochyb, že tihle dva po něm budou chtít něco originálnějšího, než o co ho lidé obvykle prosívají.

„Takže jste Francouzi?“ snažil se je navést tak, aby mu o sobě něco řekli.

„Ne. Jsem Maďar,“ řekl August. „Nebo spíš Polák. Vlastně by se dalo říct, že od každého trochu.“

„Rozumím,“ odpověděl Franklin, každopádně se však o tyto evropské končiny nikdy hlouběji nezajímal. „A vy, paní, vy jste taky Polka?“

„Ne,“ odpověděla Afanasie, „já jsem Ruska.“

Měla dobře položený hlas, na ženu trochu hlubší, o to smyslnější.

„Ruska. Nepovídejte! Řekl bych, že jste Pařížanka...“

„Nevím, zda to mám brát jako kompliment...“

„Samozřejmě to berte jako kompliment!“ dodal rychle Franklin.

„V tom případě ho ráda přijímám a děkuji vám za něj. Skutečně jsme nějakou dobu žili v Paříži.“

„Promiňte mi trochu vtíravou otázku, poznali jste se tam?“

„Nikoli, pane. S Afanasíí jsme se potkali na pobřeží Tichého oceánu.“

August to řekl naprosto nevzrušeně, jako by Franklino-
vi navrhl procházku po břehu nedaleké řeky Delaware.

„Tichý oceán! Vy jste mořeplavci?“

„Tak bych to přímo neřekl, i když po moři jsme se to-
ho nacestovali dost.“

Podobné záhady měl Franklin rád. Skoro zapomněl
na revma, i když ho ještě trochu píchalo v pravé kyčli.

„Promiňte mi mou zvědavost, ale obvyčejně, když zrov-
na nejste na návštěvě u mě ve Filadelfii, žijete kde? V Ti-
chomoří?“

„Ne, na Madagaskaru.“

„To jsou mi věci!“

Franklin toho o africkém ostrově moc nevěděl a z toho
mála, co si pamatoval, soudil, že je tam divočina. Letmo
se podíval na Afanasii. Vypadala jako urozená dáma,
nenápadně kolem sebe šířila jemnou vůni šeríku a jas-
mínu a klidně se usmívala.

„A co děláte na Madagaskaru? Předpokládám, že se
tam něčím zabýváte.“

August chvilku přemýšlel a pak jednoduše řekl:

„Jsem tam král.“

Tvrzení, které přišlo po tolika záhadách, nakonec zne-
věrohodnilo vše, co August a jeho žena doposud řekli.
To slovo zmrazilo Franklinovu vstřícnost jako posled-
ní karta, kvůli níž se zřítí celý domeček. Podíval se na
oba jako na čtveráky, kteří si z něj utahují. Napřímil se
a bolest v kyčli mu zkřivila obličej.

„Vy si myslíte, že jsem natolik neznalý?“

„Co tím chcete říct?“

„Vy si myslíte, že nevím, že na Madagaskaru žijí černoši? A že jestli tam mají nějakého krále, tak to nemůže být Maďar nebo Polák?“

Afanasie se mírně předklonila a natáhla ruku. Na prsteníku měla prsten zdobený velkým safírem, sladěným s odstínem šatů. Na nehtech se jí leskl lak v barvě slovinoviny. Franklin ucítil na hřbetu ruky lehký dotek prstů mladé ženy.

„Je to pravda, pane Frankline. August je v té zemi králem. Říkají mu tam král Sobol.“

„Sobol!“ pomyslel si Franklin. „Co si ještě nevymyslí? Vždyť nic z toho nedává smysl.“

Afanasie starého muže pozorovala, aniž hnula brvou. Nasucho polkl.

„Dejme tomu,“ zavrčel. „Budu vám věřit.“

Koneckonců se vyprávělo nemálo příběhů o podobných dobrodruzích, kteří v koloniálních říších utíkali k divochům a žili mezi nimi jako samovládci. Tihle dva k nim možná patří. Když však Franklin viděl, jak elegantně jsou vystrojeni, jak nenuceně a civilizovaně se chovají, nedokázal si ten obrázek spojit s představou, kterou chová o dobrodruzích a pirátech.

Afanasie se znovu opřela o opěradlo židle. Po chvilce mlčení si slovo vzal opět August.

„Jsem král, ale nechci jím zůstat. Právě proto jsme za vámi přicestovali.“

Jestli je král, tak rozhodně jiný než ostatní panovníci, pomyslel si Franklin. Nezná žádného, který by se o své vůli chtěl vzdát výsad. Další záhada ho nakonec zaujala a znovu v něm vzbudila zájem.

„Drazí přátelé, prosím o prominutí. Mám veškeré důvody vám věřit, máte moji důvěru. Ovšem zároveň vám musím oznámit, že zatím vůbec nechápu, oč běží.“

„Právě to bychom vám rádi vysvětlili,“ řekl August.
„Ostatně kvůli tomu jsme přepluli Atlantik.“

„No tak do toho.“

„Je to ale dlouhá historie.“

„Moc dlouhá,“ dodala Afanasie. Franklin už z mladé ženy nespouštěl oči.

„Zavede nás do mnoha zemí, je plná dramatických událostí, nespoutaných vášní, odehrává se mezi dalekými národy, jejichž kultura a jazyky se liší od všeho, co z Evropy známe...“

„Na tom vůbec nesejde! Naopak, vzbudili jste ve mně vrcholný zájem. Neznám větší potěšení než poslouchat úchvatné příběhy. Díky nim mohu zapomenout na svůj věk a nemoci.“

„Vyprávění zabere nejspíš několik dní.“

„Dokud mě vaše povídání bude bavit, jste vítanými hosty. Buďte mým bolem tím, čím byla Šeherezáda smrti. Odročte je svými příběhy.“

„Tak dobře,“ uzavřel vážným tónem August. „Budeme se ve vyprávění střídat. Když Afanasie dovolí, začnu já.“

Benjamin Franklin přimhouřil oči a zabořil se do křesla. Větrné víry v podzimní zahradě za okny unášely javorové listí. Richard rozdělal oheň v krbu a před vyprávěči postavil šálky s kouřícím čajem. Afanasiein parfém provoněl vlhký vzduch v místnosti. Existuje dokonalejší obrázek štěstí na téhle zemi? pomyslel si Franklin.

AUGUST

I

Podle mě všechno začalo tím, že otec vyhnal mého domácího učitele. Jmenoval se Bachelet. Byl to Francouz a pobýval u nás tři roky. Než k nám přišel, žil jsem moc smutně. Dokážete si to představit, život ve starobylém rodinném sídle... Vlastně, pochopitelně, nedokážete. Tady v Americe nic takového nemáte!

Představte si ohromnou tmavou stavbu se zdmi tlustými jako dva koně vedle sebe. Těch pár oken do nich nechal můj praděd prorazit, teprve když pominula turecká hrozba. Okolí se v létě jenom zelenalo. Před podobně zelenými kraji by se ale člověk měl mít na pozoru; znamená to, že se jim dostává vydatné vláhy.

Od jara do podzimu jsme skutečně žili v neustálém dešti. Na pomezí maďarské pusty, tam, kde se země začíná mírně zvedat směrem ke Karpatům a Polsku, mraky šplhají podél svahů, dusí údolí, a jakmile narazí na sebemenší odpor, zuří. Kopec, na němž stál náš zámek, za svou zpupnost draze platil – dobrou polovinu roku ho bičovaly vichřice a lijáky. Podzimní deště ustaly až s prvním sněhem, v zimě potom vše strnulo v ledovém chladu.

Zimu jsem měl ze všech ročních období nejraději: světlou a bílou jako ojíňená zem, modrou jako obloha bez mráčku. Často jsem myslel na to, že barvy v našem erbu mají být poctou rozzářeným odstínům zimy. Některý z mých předků si barvy pro svůj znak nejspíš vybral v lednu, kdy se kvůli mrazům nedalo dělat nic jiného než oknem pozorovat okolní krajinu.

Mé dětství bylo do Bacheletova příchodu každopádně temné a osamělé. Starší sestry se ke mně neznaly. Matka byla dáma velkého světa, jezdívala sama ke dvoru do Vídně. Zbožňoval jsem ji, ačkoli mi nikdy neprojevila ani kousek něhy, a jakmile se objevila, dusila všechen můj rozlet. Obdivoval jsem na ní důstojnou krásu a eleganci, oči v barvě zimní oblohy; byla té dobroty a odkázala mi je. Byla to ušlechtilá a snadno zranitelná bytost, při sebemenším průvanu se halila do přehozů. V zámku dokázala přežít jediné tak, že se neustále držela u ohromných krbů, které nevyhasly jenom díky tomu, že do nich služebnictvo vhazovalo celé lesy. Bylo mi s podivem, že natolik křehká žena dokázala porodit tři děti. V té době jsem byl ještě neduživý, a proto jsem si zoufal před řadou portrétů drsných maďarských předků v kyrysech a s meči, které musely vážit dvakrát tolik co já. Jediné štěstí mi přinášel pocit, že díky mně byla matka obdařena dítětem k obrazu svému, a mohla v něm tedy, jak jsem doufal, spatřovat své vlastní vpadlé tváře, jemné světlé vlasy, útlé údy...

Nevypadala sice, že by si té podobnosti všimla, natož aby se z ní těšila, ale můj život v pochmurném sídle byl hned o něco radostnější, když jsem mohl cítit nějaké spříznění. Poznával jsem se totiž jenom v ní. Jen díky ní jsem věděl, že do prostředí plného mně cizích lidí jsem nespádl nějakým záhadným řízením osudu, ale narodil se do něj a patřím do rodové linie. Ta podobnost mi však bohužel dlouho nevydržela. Čas mě připravil o křehké dětské vzezření a obdařil mě konstitucí dost podobnou tělům mých neotesaných předků. Dlouho jsem si zvykal. Pokud jde o matku, její rozzářené oči brzy prozradily, že za svůj jas nevďečí kapkám z rulíku zlomocného, nýbrž horečkám. Tváře se jí propadaly víc a víc, obličej se jí ještě zaživa povlékl maskou nebožky. Do krbů mohli

házet celé klády, nic už ji nezahrálo. Zemřela v modrých a bílých měsících zimy. Bylo mi devět let. Zůstal jsem sám se svým zármutkem a neměl jsem se s kým o něj podělit. Matčino tělo uložili do země a za týden už po ní v zámku nezbylo ani památky. Mužská vláda se bezvýhradně rozšířila do všech komnat. Ohně v krbech uhasili, svícny pozhášeli. Vůně, které jsem tak rád vdechoval, když jsem se držel matčiných sukní, vytěsnil drsný pach hověziny a kožešin. Otec, který se o mě do té doby zvlášť nestaral, si předsevzal, že ze mě udělá to, nač byl sám u sebe tak hrdý – totiž muže.

Zpočátku to šlo špatně. Byl to mohutný chlap, jehož neomalená gesta a řízný hlas sice v čele dělostřeleckého regimentu působily zázraky, mě však děsily. Byl jsem před ním jako ochromený, choval jsem se jako naprostý tupec. Na úvod se mě snažil vyučovat historii našeho rodu, jenže já mu rozuměl asi tak, jako kdyby na mě mluvil čínsky. Bil mě, abych ho lépe slyšel, dál zvyšoval hlas, ale jeho hrubiánské způsoby mou netečnost jen prohlubovaly.

Jednoho dne všechno trýznění naráz ustalo. Otec mě nechal celý týden na pokoji. Zprvu jsem se bál, že chystá nějakou pomstu. Už jsem viděl, jak mě coby otroka vydávají Turkům, jak mě naši pachtýři nutí k nejpotupnějšímu polnímu pracím, nebo že mě dokonce uvrhnou do hladomorny, jejíž jícen mi kdysi v zámeckých sklepeních ukázali.

Místo toho mě otec svěřil do péče Bacheletovi.

Učitel k nám přijel jednoho deštivého dne na sklonku jara. A protože byl sám docela šedavého vzezření, vypadal, jako by spadl z mraků. Se zájmem jsem si ho prohlížel: byl hubený, měl dlouhé jemné ruce a bledé rty. S nikým podobným jsem se do té doby nesetkal, kolem sebe jsem měl jen samé různolící a bujaré osoby. Pokud se

někomu podobal, tak mně – tehdy jsem byl ještě chudokrevné dítě. Vysoký byl přibližně jako já, a mezi obyvateli zámku tedy vypadal maličký. Jeho skrovná postava spolu s úsměvem, který mu nikdy nemizel z úst a prozrazoval, jak je bezbranný, že ho může zničit i pouhé nic, mu dodávaly jakousi zvláštní převahu nad muži i ženami v plné síle z řad našeho služebnictva. Okamžitě si na zámku vysloužil výjimečné postavení, úměrné nikoli vlastní fyzické síle, nýbrž autoritě, již někteří lidé získávají naprostou rezignací na veškeré ambice, díky čemuž svou mysl uchrání před působením jakékoli vnější vůle.

Dokonce i otec zrozpačitěl, když se ocitl v jeho přítomnosti. Jen co se Bachelet objevil ve velkém sále, otec hledal záminku, aby mohl zmizet. Důvody jeho úprků vrtaly všem hlavou. Nikoho kromě mě by ale nenapadlo spojovat je s drobným mužem v černém oděvu, který s očima sklopenýma k zemi právě vstoupil tajnými dveřmi ukrytými ve zdi.

Až mnohem později jsem se dozvěděl, že povolání Bacheleta do služby bylo součástí matčiny poslední vůle. Než si ji nemoc vzala, musel jí otec odpřisáhnout, že se budu učit francouzsky. Nevím, jaký vztah ji s tou řečí pojil. Doslechl jsem se o milenci, s nímž se poznala ve Vídni, dokonce o útěku do Paříže. Údajně si odtamtud spolu se spoustou slz přivezla jediné šťastné vzpomínky, které ji držely naživu poté, co se rozhodla na zámek vrátit.

Otec matce odpřisáhl, že splní její přání. Podle toho, co o něm vím dnes, si troufám tvrdit, že by přísahu dokázal snadno porušit, kdyby to uznal za nutné. Ostatně než Bacheleta povolal, pokoušel se mě vzdělávat sám. Krátká zkušenost ho přesvědčila o tom, že se mu to nepodaří, a zřejmě usoudil, že mu za to vlastně ani nestojím a že jednodušší bude svěřit mě do péče učiteli z ciziny. Bachelet zkrátka dostal v rámci mého vzdělávání volnou ruku.

Počínal si velice laskavě. Ačkoli uměl trochu němecty, od prvního dne na mě nepromluvil ani slovo jinak než francouzsky. Ta řeč do mě zpočátku vstupovala jako půvabný exotický šperk. Později se stala naším tajným jazykem. Mohli jsme si spolu povídat úplně o všem, aniž tomu kdo rozuměl. Když jsem se po nějaké době dozvěděl, že se ji učím z matčiny vůle, vzdával jsem jejím používáním posmrtnou poctu té, kterou jsem tak málo znal, a přitom tolik miloval. I matka by se mi jistě bývala svěřila s hlubšími tajemstvími, kdyby se mnou mohla mluvit tímhle jazykem. Považovala ho totiž za jazyk svobody.

Bachelet si mě svým chováním vůči mé osobě okamžitě získal. Prokazoval mi úctu, nikoli však chladnou a bázlivou, s jakou ke mně přistupovalo služebnictvo na zámku, navíc z jediného důvodu – byl jsem přece hraběcí syn. To byla neomalená úcta, z níž číselo ironické opovržení. Nikomu totiž neuniklo, že otec mi nepřikládá pražádnou vážnost.

Bacheletova úcta byla naopak prodchnutá výhradně laskavostí. Prokazoval ji všem lidským stvořením, dokonce bych si troufl tvrdit, že všemu živému. Rostlinu bral do ruky tak, že se jí jen zlehka dotýkal. Ke zvířatům promlouval natolik vřele, až se zdálo, že je tím dojírá. Byl jsem šťastný, že mohu patřit k těm, kdo této všeobecné úcty požívají, a že za toto své postavení vděčím jedině tomu, že jsem živá bytost, ničemu jinému. Jednou jsme se zastavili před freskou stromu života našeho rodu, kterou otec nechal vymalovat u vstupu do zámku, a Bachelet si všiml jedné mé obzvlášť proslulé pratety. Myslel jsem, že poznal její v Polsku slavné jméno, a divil jsem se tomu. Dnes si ani nejsem jistý, jestli ho vůbec rozluštil. Jediné, co jím pohnulo, byl obličej na portrétním medailonku.

„Ta žena měla moc krásné oči!“ řekl mi.

S těmi slovy mí předci slezli na zem ze svých slavných i upadlých rodových větví a roztančili se v kole farandoly před šibalským Bacheletovým pohledem, všichni svobodní a rovní jeden druhému.

II

Prvních pár týdnů po jeho příjezdu stále pršelo. Jak jsem se obával, učitel mě nutil vysedávat v zámecké knihovně. Byla to místnost s vysokým stropem a stěnami pokrytými svazky knih. Ani otec, ani nikdo jiný je nečetl, byly zamčené za velkými mosaznými mřížemi. Knihovna se proto podobala spíš vězení, ve kterém jsou pod zámkem drženy myšlenky, románové snění a poezie. Když jsem něco provedl, za trest mě tam na celé hodiny zavírali, takže do tichého sálu jsem pokaždé vstupoval se strachem.

Bachelet si opatřil klíče od skříní a knihovna díky němu znovu ožila. Vytahoval svazky z polic, otevíral je a společně jsme v nich luštili celé pasáže. Ukázalo se, že kožené hrobky jsou plné pokladů. Bachelet předčítal mimořádně živě. Měnil tón hlasu, gestikuloval, u vtipných pasáží se smál, u tragických mu z očí málem tekly slzy.

Zprvu jsem měl za to, že výuka s ním bude spočívat jen v teoretickém studiu mezi čtyřmi zdmi ztichlé knihovny. Když se však vyčasil, vzal mě ven a podnikali jsme netušené výpravy. Vstávali jsme brzy ráno. Scházel jsem se s ním ve velké kuchyni. Pod klenbami se už vznášela navlhlá vůně chutných pokrmů z probouzejících se sporáků. Měděné hrnce na stěnách se v prvních slunečních paprscích leskly teplými odstíny. Snědli jsme

chléb s máslem, vypili kávu a vyrazili. Když jsme odcházeli ze zámku, zažíval jsem ohromné štěstí. Do té doby jsem z něj nevytáhl paty. Když bylo hezky, měl jsem dovoleno nanejvýš se proběhnout po parkánech, obejít zámecké ochozy a nádvoří. Stavba byla rozlehlá, a tak jsem se v ní necítil jako ve vězení. Když jsem však s Bacheletem vyšel ven a od zámku se vzdálil, začal mi připadat hodně malý. Zjišťoval jsem, jak rozlehlý je svět. Domácí učitel mě vodil na statky, do mlýnů, dokonce až za řemeslníky v okolních městečkách. Každá vycházka skýtala příležitost k objevení malého světa sama pro sebe: ve včelínech jsem se zasvěcoval do tajemství včel a výroby vosku i medu. V chlévech jsme zase pozorovali úžasnou podívanou – dojení. Jako synovi pána se mi dostalo té výsady, že jsem si mohl natřít prsty sádlem a nechat mléko tryskat do plechového hrotku. Když přišla doba mláďat, měl jsem dokonce tu čest být několikrát u narození telat. Chodili jsme do řemeslnických dílen, kde mi Bachelet do nejmenších podrobností vysvětloval všechny činnosti nutné ke vzniku hotového výrobku. Dozvěděl jsem se tedy, jak se peče chléb, jak se štípe dříví, jakou silou se při mletí obilí dají uvést do pohybu mlýnské kameny. Po návratu domů Bachelet z nově nabytých zkušeností vyvozoval filozofické závěry.

Učil mě také tomu, co znal z matematiky, a předal mi své nadšení pro Newtona. Za letních večerů jsme vytahovali měděný dalekohled a pozorovali hvězdy.

Vyprávěl mi o *Encyklopedii*, rozsáhlém počínu, do něhož se autoři pustili, aniž věděli, zda se jim dílo někdy podaří dovést do konce. Všechny Bacheletovy výklady směřovaly k názoru, který zastával: „Lidský duch ve své úplnosti vychází z našeho smyslového poznání. Rozum není člověku daný, není to vrozená schopnost. Stejně jako náš úsudek a všechny další schopnosti se vytváří

teprve na základě styku se světem.“ A na závěr dodával: „Filozof nemůže zůstávat ve své pracovně. Musí vyjít skutečnosti vstříc a prožívat ji.“ Vášnivě mi povídal o jakémsi Condillacovi, s nímž se dobře znal, a také o Angličanovi Lockovi, kterého moc obdivoval.

Bachelet byl totiž filozof. Když už jsem francouzštinu ovládl do té míry, abychom spolu mohli vést sáhodlouhé rozhovory, sblížili jsme se natolik, že jsem se odvážil zajímat o jeho soukromý život. Dozvěděl jsem se tak, že dráhu filozofa si zvolil před dvaceti lety. Na filozofii se dal proto, že po něm původně chtěli, aby vstoupil do řádu. Jeho rodiče měli velkoobchod v Mâconu. Na svět přišel jako osmé dítě, život objevoval z břehů Saôny, už odmala se zajímal o převozníky, rybáře a stezky, po nichž putuje z dalekých krajů sůl, kterou vídal na vlečných člunech. Když ho ve čtrnácti poslali do pařížského semináře, byl už rozhodnutý, že tam nezůstane. Z latiny se naučil, co bylo třeba, a spíš než texty církevních Otců četl antické autory. Přes den si mohl volně chodit po městě a v kavárnách navazovat známosti.

„Filozofové jsou zvláštní tím, že když člověk pozná jednoho, pozná všechny,“ svěřoval se mi s nostalgií v hlase po těch časech.

První, s kým se poznal, byl stejně starý chlapec, víc zapálený než nadaný, kterého d'Alembert zaměstnal při sestavování *Encyklopedie*. Díky němu se Bachelet seznámil s jeho učitelem a ten ho představil Diderotovi, u něhož doma se konávala výřečná, hlučná a vždy veselá shromáždění. Přicházeli tam lidé, které Bachelet jmenoval s úctou, jakou kněží vyhrazují světcům a mučedníkům: Rousseau, Holbach, Grimm, Hume i onen proslulý abbé Condillac, jehož si mimořádně vážil.

Pochopil jsem, že Bachelet se v oné společnosti objevoval jen skromně, ale o to zapáleněji. Po rozchodu

s rodiči musel kvůli chudobě vykonávat různá zaměstnání, jež ho občas zdržovala od studia. Žádným však neopovrhoval, každé mu dovolovalo získávat nové zkušenosti se světem. Opisoval noty, prodával čerstvě pečené oplatky, nějakou dobu dokonce sloužil jako lokaj v jednom hotelu na předměstí Saint-Germain. Jeho přátelé filozofové mu naštěstí pomáhali najít zaměstnání, kde by mohl lépe uplatnit své nadání a vše, čemu se naučil. Odjel do Pruska, kde působil jako tajemník francouzského diplomata. Potom vyučoval dcery jednoho rakouského statkáře. Když se vdaly, zůstal bez práce, až se od kohosi dozvěděl, že můj otec shání učitele francouzštiny.

„A tak vás Prozřetelnost přivedla až k nám,“ řekl jsem mu jednou.

„Nic takového jako Prozřetelnost neexistuje!“ namítl zlostně. „Nikdy se nesmíme odevzdávat do područí domnělých vyšších sil. Je na člověku, aby svůj osud držel pevně v rukou, nikdo jiný než on to líp nedokáže.“

Věřil pouze v sílu dialogu. Většinou mě vyučoval výhradně formou laskavých rozhovorů, ale nesnesl, abych před ním mluvil o Prozřetelnosti. Nadále jsem si už dával dobrý pozor, abych ji před ním nezmiňoval.

Téhož odpoledne jsme spolu četli *Candida*. Stejně jako u *Pojednání o počtcích* od Condillaca, *O původu nerovnosti mezi lidmi* od Rousseaua či Diderotova *Dopisu o slepých* jsme nemohli doufat, že bychom danou knihu našli v zámecké knihovně. Naštěstí si ji Bachelet přivezl ve svém malém zavazadle.

Říct, že jsem svého francouzského soukromého učitele obdivoval, by bylo slabé slovo. Já ho miloval. Otevřel mi svět, díky němu jsem pochopil, jak důležité je ho poznávat. Byl první, kdo se mnou jednal jako s lidskou bytostí,

dokonce jako se sobě rovným. Podělil se se mnou o své vědění, naučil mě používat jazyk, v němž bylo napsáno tolik vynikajících děl.

Můj obdiv však narážel na jistou hranici, jež mi působila nemalé rozpaky. Stručně řečeno, jakkoli mi Ba-chelet svými výklady vnukal chuť žít, nezdálo se, že by sám ze života vytěžil takový prospěch, jaký by se u něj dal předpokládat. Byl chudý a vypadal, že si na nuzný život zvykl. Měl jsem neustále před očima jeho děravé punčochy, které si sám látal, zažloutlé prádlo a oblek plný záplat, neboť z bídneho platu si nemohl dovolit nový. Dospěl jsem do věku, kdy tělo prochází změnami, a brzy učitele přerostl. Jeho ruce a nohy jako hůlky, promodralá pleť a dýchavičnost během našich cest mě s ním už nesbližovaly tak, jako když jsem byl ještě dítě, naopak ve mně budily soucit. Trochu jsem se před ním styděl za krev zděděnou po předcích, jež mi kolovala v žilách a do celé bytosti roznášela sílu, touhu a odvahu, tedy vše, čeho se jemu nedostávalo. Ve skutečnosti se stal obětí svého vlastního systému. Tím, že mě učil poznávat svět, že mi předvedl, v jaké jeho krásy mohu doufat a do jakých svůdných nástrah se mohu vrhnout, ve mně probudil touhy, o nichž sám neměl tušení. Myslím však, že to cítil a nedělal si žádné iluze. Viděl, jak hltám živné pokrmy připravené našimi kuchaři. Při výpravách do okolí už mi nestačil. Přistihoval mě při lačných pohledech na spoře oděná děvčata, která se zaprášenýma bosýma nohama a s prutem v ruce hnala stáda po cestách, jimiž jsme procházeli. Věděl jsem, že ví. Měl jsem ho však rád a ze strachu, abych se ho nedotkl, jsem se před ním nezmiňoval o tom, jaké potěšení cítím při tělesných cvičeních předepsaných otcem.

Když si totiž otec jednoho dne všiml, že mi na horním rtu vyrašilo chmýří, začal vyžadovat, abych se souběžně

s Bacheletovým vyučováním věnoval i vojenskému výcviku. Tradičně jím procházeli všichni chlapci v rodině. Do té doby jsem měl za to, že díky opovržení, jež ke mně otec chová, téhle škole uniknu. Buď si navzdory všemu všimal pokroků, kterých jsem díky Bacheletově vzdělávání dosahoval, a začal mě přece jenom brát trochu na vědomí, anebo jednoduše čekal, až mi bude třináct a tělesně dospěji: tak či onak pověřil učitele šermu, aby se o můj výcvik postaral.

Dopoledne jsem nadále trávil s Bacheletem, odpoledne jsem se pak učil tasit meč, nasedat na koně, občas jsem se dokonce účastnil simulací bitev, jimž velel přímo otec. Z poddaných si postavil malou armádu. Když poručil, venkovanům nezbývalo než s kopím či vidlemi v ruce nastoupit do řady a poslouchat rozkazy, které svým řízným hlasem vykřikoval.

Nikdy bych si nepomyslel, že mě ty hry budou tolik bavit. Měl jsem rád rychlost koně v cvalu i pocit nebezpečí při přeskakování kmenů na velkém nádvoří nebo při šermířských soubojích. A když mi otec před jedním cvičením oblékl dragounskou uniformu ušitou na míru, zaskočilo mě, jakým pocitem štěstí mě naplňuje to, když mi prsa pevně obemýká sukno zdobené výšivkami a nárameníky.

Nedokázal bych Bacheletovi vysvětlit, že pociťuji stejné potěšení, třebaš jiné povahy, jako když sleduji jeho lekce, jako když se učím zpaměti dlouhé pasáže z Jeana-Jacquesa Rousseaua a při tom se z mých úst ozývají krásné zvuky francouzštiny, kterou jsem už plynne ovládal. Předstíral jsem, že vojenský výcvik беру jako nepřijemnou povinnost. Bachelet se tomu usmíval; myslím, že jsem ho neošálil. V zásadě mu to vyhovovalo. Podle něj to dokazovalo, že mě naučil tomu nejpodstatnějšímu: držet si od svých vášní odstup. V tom se bohužel

mýlil. Z tohoto hlediska jeho výuka skončila naprostým nezdarem. Nikdy v životě jsem nepodnikl nic, do čeho bych se nevložil celým srdcem, do čeho bych se nevrhl celou svou bytostí. A navzdory úctě, kterou k němu chovám, bych řekl, že toho vůbec nelituji.

Když tak na tu dobu vzpomínám, vidím smutek, který se Bacheletovi zračil v očích a který jsem nedokázal plně pochopit. Dnes už vím, že mnohem dříve než já vycítil blížící se konec našeho soužití. Zanícení, s nímž jsem zoceloval své tělo, ho trápilo proto, že pochopil, kam mě můj vstup do věku dospělosti a na vrchol tělesných sil nevyhnutelně dovede. A bouře, kterou předvídal, skutečně koncem léta propukla. Tou dobou u nás Bachelet pobýval už skoro tři roky.

III

Jak otec pojal podezření? Už jsem řekl, že Bacheleta neměl vůbec v lásce. Lidská duše už je tak zařízená, že tomu, co se jí přičítá, ráda přisuzuje ty nejhorší vlastnosti. Je také možné, že Bacheleta tajně udal někdo ze zámku. Většina našeho služebnictva na něj žárlila a na jeho vybrané způsoby hleděla skrz prsty, ale nedokážu si představit nikoho, kdo by na něj sbíral kompromitující informace.

Na zámku nebyl žádný duchovní. Běžné mše sloužil skoro negramotný kanovníček z nuzné fary ze sousední vsi. Pokaždé od nás odcházel roztřesený a rozrušený z toho, že beztrestně vnikl do světa panstva, před nímž ho rodiče tolik varovali. Významné mše a všechny svátosti zajišťoval prelát z města. Byl to světák překypující

vroucností. Otec ho měl rád, protože mu jakožto hříšníkovi, který do svého pokání dokázal vložit dostatek pokrytectví, všechno promíjel. Bacheleta neznal, podezření tedy nemohla pocházet od něj. Je však dost pravděpodobné, že se s ním otec poté, co se dostal k prvním předmětům doličným, radil, ještě než uspořádal proces s mým učitelem.

Bachelet si hojně dopisoval s lidmi ze své rodné země, odkud mu často chodila psaní. Tlusté obálky, dlouhým putováním po evropských poštách potřhané, občas přicházely potřísněné různými tekutinami – vínem, olejem, snad i krví. Je dost dobře možné, že u mého hraběcího otce vzbudily zvědavost. Sám jsem měl několikrát chuť je nenápadně otevřít. Neměl jsem k tomu však vhodné prostředky, na rozdíl od otce, který mohl snadno požádat o službu donašeče – ti byli u každého dvora, i u těch nejmenších. Jisté je, že udeřil, teprve když nabyl jistoty, že má v ruce dostatečně pádné důkazy.

Došlo k tomu počátkem října. Venku bylo pořád krásně. Poslední místo, kam mě Bachelet zavedl, byla jatka. Na tu lekci z reálného života dodnes často vzpomínám, spatřuji v ní posvátnou scénu srovnatelnou s posledními okamžiky, které Ježíš Kristus strávil se svými učedníky. Jatka stála na břehu řeky, asi míli od zámku. Šli jsme pěšky. Bachelet jezdil na koni, ale od té doby, co jsem se cvičil ve zbrani, mě nutil chodit s ním všude pěšky, dokonce i na ty nejdelší výpravy po okolí. Mám za to, že mi tím chtěl vnutit jiné tempo, pokornější postoj a umožnit mi uvažovat za chůze, jak to dělali peripatetici.

Zvířata uvázaná v ohradě čekala na smrt a bučela.

„Smrt je vždy cítit,“ pošeptal mi Bachelet. „Život je s každou bytostí natolik důvěrně spjatý, že ho z ní nelze vyrvat, aniž by předtím pocítila bolest.“

Došli jsme až k místu, kde se zvířata na udusané hlíně

porážela. O něco dál, pod dalšími přístřešky beze stěn, visela na hácích mrtvá zvířecí těla. Učňové v pláštích, celí od krve, je stahovali z kůže a porcovali. Zdrželi jsme se tam jen na nutnou dobu, abychom si po vzoru *Encyklopedie* prohlédli naučené, zručné pohyby. Bachelet mi vysvětlil, že v těch místech je v zásadě vše jasné: pod přístřešky vládne smrt, zatímco venku, v ohradách, kde vestoje bučí býci, je ještě pánem život. Všechno tajemství se nachází v prostoru mezi a na něj je třeba se zaměřit. Strávili jsme tedy drahnou dobu pod dlouhým přístřeškem vyhrazeným k porážce. Bachelet uhranutě pozoroval kratičký tajemný okamžik, v němž vyhasíná pohled zvířete, v němž se smrt zmocňuje života a zvíře předtím, než zemře, snad spatřuje jakousi poslední, ohromující pravdu. Na Bacheleta, který si tolik cenil smyslového vnímání, onen tragický okamžik působil jako výzva, aby nikdy nerezignoval na pozorování světa, aby se mu věnoval až do poslední vteřiny, v níž bude možná vše odhaleno.

Když si mě otec dva dny nato zavolal do knihovny, měl jsem dojem, že znovu vstupuji do ohrady jatek. Suchý vzduch, obvykle prosycený vůní navoskovaného dřeva, mi tentokrát přišel plný pronikavého, mdlého pachu krve.

Bachelet už tam byl, otec ho předvolal jako prvního. Stál zpřímá, neustále zažloutlé oči měl doširoka otevřené, pod nimi tmavé kruhy. Na otce nehleděl nijak vyzývavě, ale s pevným odhodláním nenechat si ujít nic z toho, co svět jeho pohledu ukáže. Hrabě seděl v ohromném křesle, které si nechal přinést ze salonu. Po obou bocích domácího učitele se klátili ohromní uniformovaní strážci s puškou na rameni a pod halenou se jim rýsovaly svaly. Jako by otci natolik zřetelná ukázka toho, kdo je tam pánem, nestačila, jako by přítomnost dvou silných vojáků sama o sobě nedala vyniknout slabosti obviněného,